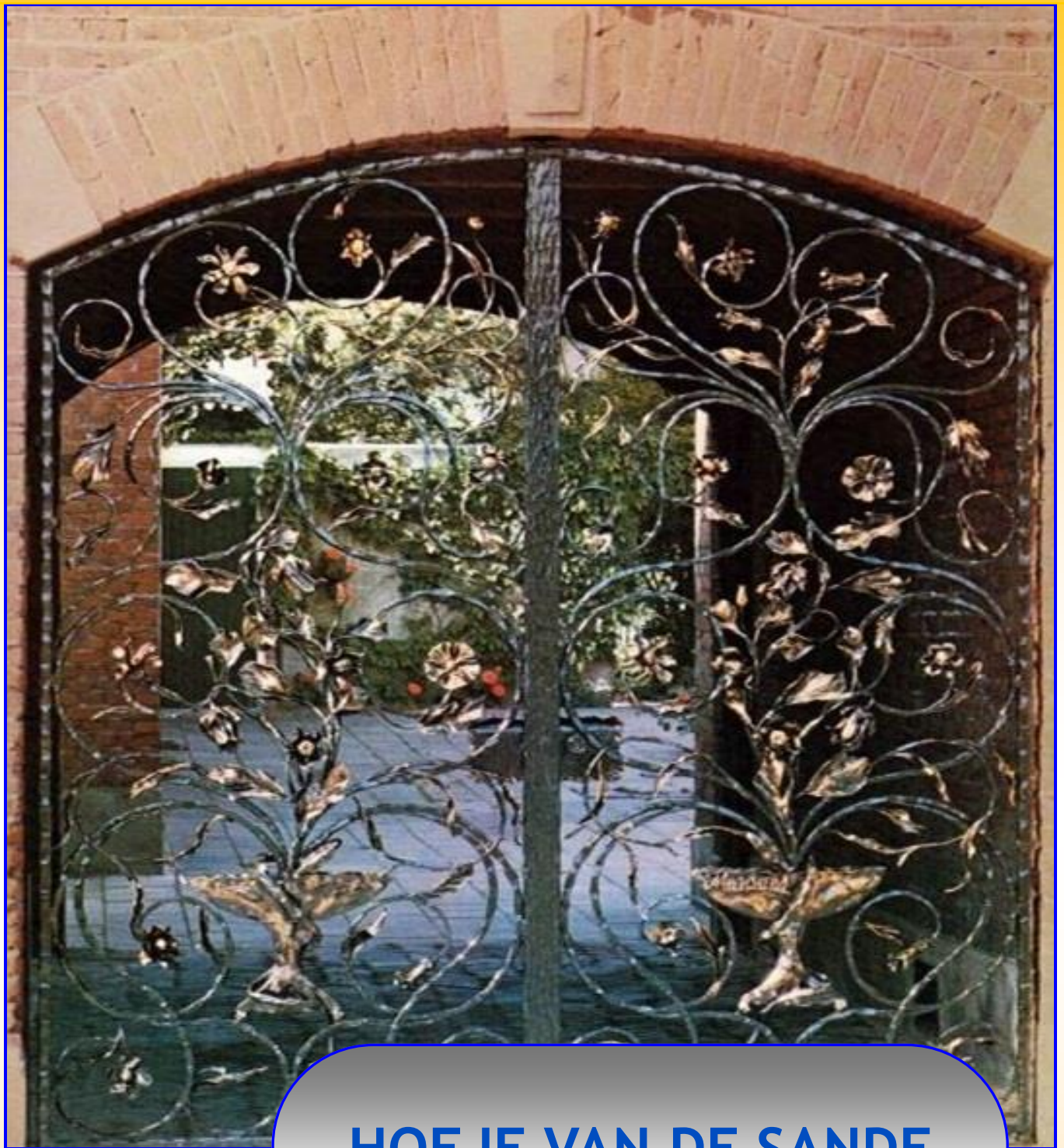

HOFJE VAN DE SANDE

**Poort naar
chemie & farmacie**

BIJ DE OMSLAG:

SMEEDIJZEREN HEK MET PHARMACEUTISCHE MOTIEVEN VERVAARDIGD DOOR SALVINO MARSURA (GEB. 1938). IN DIT HEK STAAT CENTRAAL HET EMBLEEM VAN DE PHARMACIE, DE GIFBEKER MET SLANG. OM DE BEKER ZIJN EEN AANTAL PLANTAARDIGE GENEESMIDDELEN VERWERKT, NAMELIJK WOLFSKERS (*ATROPA BELLA-DONNA* L), KAMILLE (*MATRICARIA CHAMOMILLA*), VALKRUID (*ARNICA MONTANA* L), VINGERHOEDSKRUID (*DIGITALIS PURPUREA* L) EN PAPAVER (*PAPAVER SOMNIFERUM* L). HET SMEEDWERK IS LEVENDIG GEMAAKT DOOR HET AANBRENGEN VAN KLEUREFFECTEN.

DE ONTWERPCONSTRUCTEUR IS WERKZAAM GEWEEST TE CASTRETT-TREVISO (ITALIË). (APOTHEEK VAN DE SANDE, VLISSINGEN, NEDERLAND).

Uit: *Art and Pharmacy, A fifth collection of 42 plates from Dutch pharmacy calendars*. Dr. D.A. Wittop Koning, Pharmacist at Amsterdam. 1980/ Yselpress / Deventer / Holland

www.laboratoriummuseum.nl

© Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder toestemming van de Stichting VliSSinger Michiel

MUSEUMPLAN

VOOR HET

LABORATORIUMMUSEUM,
PODIUM VOOR
CHEMIE & FARMACIE

VAN DE SANDE

IN

VLISSINGEN

Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate

Gij die hier binnentreedt, laat alle hoop varen.

Het opschrift boven de poort naar de hel¹.

Dante : Divina commedia, Inferno, Canto III, regel 9 ca. 1308

Dit plan is opgedragen aan Dhr. en Mw. Van de Sande.

Dat hun hek niet de poort wordt naar de vernietiging,
maar leidt naar een podium voor chemie & farmacie.

De samenstellers:
Werkgroep Laboratorium Museum Van de Sande
in samenwerking met de Bibliotheek Vlissingen

Vlissingen,
Versie 16, 22-10-2013

Inhoudsopgave

Voorwoord	6
Inleiding	7
Conclusie	10
Museumplan	11
Presentatie	12
Locatie	15
Draagvlak	17
Financiële Middelen	18
Bezoekers	19
Tijdpad	20
Organisatie	22
Bijlagen	23

Voorwoord

Het Laboratoriummuseum Van de Sande, podium voor chemie & farmacie (kortweg Museum Van de Sande) geeft gelegenheid tot educatie, ontmoeting en discussie over farmacie en chemie. De basis bestaat uit erfgoed dat door J.M.H. Van de Sande in zijn actieve loopbaan is verzameld. *Apothèkè* (Grieks: bewaarplaats). Deze verzameling is ondergebracht in het Hofje Van De Sande, achter de apotheek aan de Hobeinstraat.

Missie

Het Museum Van de Sande wil een springplank zijn naar de Kenniswerf in Vlissingen, de chemische en farmaceutische industrie en de opleidingen op deze terreinen, met oog voor zowel het verleden, heden als toekomst.

Dit wil zij bereiken door:

- het tonen van historische collecties
- tonen hoe heden en verleden van chemie & farmacie met elkaar zijn verbonden
- het tonen van de biochemische relatie tussen mens en gezondheid (*life sciences*)
- educatieve projecten in het hofje (CO2-problematiek, *biobased economy*, e.d.)
- het nastreven van kwaliteit en toegankelijkheid in presentatie en educatie

Historie

In de afgelopen drie jaar is het museum in een virtuele (digitale) omgeving ontwikkeld en wil nu tastbaar en toegankelijk voor publiek naar buiten treden. Het hek moet weer open! Zo kan het idee van de oorspronkelijke eigenaars van de collectie worden ingezet voor de beoogde doelstelling, een **podium voor chemie & farmacie**. Aan de zorg over de verwerving van het hofje komt hopelijk binnenkort een einde.

Partners

Samen met de Gemeente Vlissingen, de HZ University of Applied Sciences en diverse chemische en farmaceutische bedrijven wordt bij de inrichting van het hofje in de behoefte van het publiek aan meer kennis over biochemie/life sciences en biobased economy voorzien. Het museum zoekt daarbij aansluiting bij andere partners, zowel Zeeuws, nationaal al internationaal, bijvoorbeeld: Provincie Zeeland, ZMF, DELTA, EPZ, Zeeland Refinery, YARA en DOW Chemical.

Vrijwilligers

De samenwerking met alle partners was niet mogelijk zonder de tomeloze inzet van de vrijwilligers. Tegelijkertijd wordt het Hofje Van de Sande, een 19^e eeuws Rijksmonument niet alleen hergebruikt en opengesteld voor publiek, maar ook behouden voor verval.

Financiering

Ondanks de crisis zijn er voldoende financiële middelen voor de inrichting en exploitatie voor de komende vijf jaar voorhanden, door garantiestellingen van sponsors. Het stichtingsbestuur streeft ernaar om samen met partners de exploitatie voor de verdere toekomst veilig te stellen en heeft daarbij de support van de Gemeente Vlissingen.

Dr. Dolf Evenberg
Voorzitter werkgroep Laboratoriummuseum
Van de Sande

Inleiding

Al eeuwen Al eeuwen oogst, extraheert, filtreert en destilleert de apotheker planten en brengt deze in een geschikte toedieningsvorm voor mens en dier. Deze experimentele aanpak heeft geleid tot vele ontdekkingen.

- Al in de 17e eeuw ontdekte de Duitse apotheker Henning Brand het element fosfor.
- De Berlijnse apotheker Margraff toonde in 1774 als eerste suiker in de beetwortel (suikerbiet) aan.
- De Poolse apotheker en chemicus Ignacy Lukasiewicz vond de fractionele destillatie van aardolie uit.
- In 1887 maakte de Amerikaanse apotheker John Pemberton Coca-Cola en verkreeg het patent.

Chemie & farmacie

Na chemische isolatie van de werkzame stof uit de plant lukte het om de chemische structuur ervan op te helderen. Hierna lag de weg open om het werkzame molecuul in het laboratorium te synthetiseren en werd het mogelijk om het op grote schaal te produceren en zo een geneesmiddel te ontwikkelen. Het beroemdste voorbeeld, inmiddels 100 jaar oud, is het Aspirinetablet. De werkzame stof uit de wilgenbast vormde hiervoor de basis. Zo ook kinine (anti-malaria) uit kinabast, digoxine (anti-hartkwaal) uit vingerhoedskruid, penicilline (antibioticum uit schimmel), taxol (anti-kanker) uit taxusbladeren. Zo zijn duizenden natuurstoffen ontdekt en tot medicijn, maar ook tot kleur- en smaakstof verwerkt. Dit onderdeel van het succesverhaal van de chemie, de organische chemie van natuurstoffen is onzes inziens onderbelicht. Hier ligt een mooie educatieve taak voor het Museum Van de Sande. Overigens, de zoektocht naar o.a. nieuwe antibiotica en anti-kankermiddelen gaat nog steeds voort.

Ook de Vlissingse Apotheker Jaap van de Sande analyseerde en experimenteerde in zijn laboratorium, gevestigd in het in het hofje achter de voormalige apotheek in de Hobeinstraat in Vlissingen. De eerste proeven voor het later gepatenteerde Gronton Implanthaat werden hier uitgevoerd.

Apotheek Van de Sande was ook een maritiem apotheek. Schepen op de rede en in de havens van Vlissingen en Terneuzen werden door de apotheek bevoorrad. Van de Sande was met deze dienst uniek in Zeeland. Het hier voorliggend plan behelst om op dezelfde plaats waar Van de Sande werkte een kleinschalig podium te creëren voor Chemie & Farmacie met een blik op de regionale toekomst. Bijvoorbeeld duurzame biobased, groene chemie.

Historie apotheek Van de Sande

Van 1896 tot 2010 was in Vlissingen een apotheek gevestigd in de Badhuisstraat. Jaap van de Sande was lang (1947-1997) eigenaar. In 1997 werd de apotheek overgenomen door zijn opvolger, Michiel Snoek. De apotheek werd in 2005 overgenomen door de farmaceutische groothandel BROCAEF. Het einde aan ruim 600 jaar zelfstandige apotheken in Vlissingen kwam daarmee zeer dichtbij.

In 1996 bestond de apotheek 100 jaar en er verscheen een boekje over de geschiedenis. Apotheker Snoek blikte in het voorwoord terug:

‘Apotheken en apothekers zijn van alle tijden. Ook in Vlissingen. Zo was bijvoorbeeld de vader van Coosje Busken in de 18de eeuw apotheker aan het Bellamypark. En H.P. Winkelman, tevens burgemeester van Vlissingen, had zijn apotheek in de 19de eeuw gevestigd aan de Nieuwendijk.

Aan het eind van de 19de eeuw maakte Vlissingen een explosieve groei door. De wallen werden geslecht en de Badhuisweg, nu Badhuisstraat genaamd, aangelegd. Daar betrok A. J. van Ockenburg in 1896 een nieuwe woning en vestigde er zijn apotheek. Vandaag de dag, honderdjaar later, zijn alle apotheken in de binnenstad verdwenen, maar groeit en bloeit deze apotheek aan de rand van de oude stad nog steeds als een vertrouwd en gezond bedrijf. Een mooi moment om onder andere met dit boekje even bij stil te staan.

Als ik de historie overzie, vallen me enkele frappante gelijkenissen op tussen Van Ockenburg, Winkelman en J.M.H. van de Sande, die vanaf 1947 de apotheek vormde tot wat hij nu is geworden. Ogenblikkelijk ga ik bij mezelf na of die overeenkomsten ook op mij betrekking hebben. Alle drie genoemde apothekers volstonden niet met hun drukke dagelijkse werkzaamheden om de Vlissingers te voorzien van medicijnen. Ze gaven ook blijk van hun cultuurhistorische belangstelling door publicaties en actieve ondersteuning van diverse instellingen op het gebied van de Vlissingse geschiedenis. En ze maakten deel uit van het stadsbestuur. Ze hielden zich dus niet alleen bezig met het heden in de apotheek maar ook met het verleden van hun geliefde stad en met de toekomst, want het gemeentebestuur kijkt immers vooruit.

Verzamelaars

Tijdens zijn actieve loopbaan heeft Jaap van de Sande farmaceutica van de afgelopen 50 jaar bewaard. Daarmee werd aan aanstaande apothekersassistenten getoond hoe het vak zich ontwikkelde. De collectie groeide uit tot een voor Nederlandse begrippen unieke verzameling. Naast deze verzameling, kocht hij samen met zijn vrouw bijzondere en oude geschriften, waaronder van Dante en Zeelandica.

Ook deze collecties waren opgeslagen in het hofje aan de Hobeinstraat, waar Mw. Van de

Sande ook haar Italiaanse bibliotheek onderbracht.

Aan het eind van zijn leven sleet apotheker Van de Sande zijn laatste dagen in een van de woningen van zijn hofje.

Collectievorming

Erfenissen bestaan uit materiele zaken en immateriële zaken. Verdeling gaat als volgt: het geld wordt volgens een bepaalde formule verdeeld, om de goederen met waarde wordt al dan niet nog touw getrokken en de rest aan bezittingen is waardeloos en kan weg. Elk van de erven heeft voorts nog zijn herinneringen aan de overledene. Simpel.

Minder simpel is het als de erflaters een door hen zelf opgerichte stichting achterlaten met een ideëel doel. In het geval van de apotheker Van de Sande en zijn vrouw is er sprake van een dergelijk stichting: de 'Stichting Van de Sande'.

Nalatenschap

Het kinderloze echtpaar Van de Sande hebben hun lange werkzame leven samen heel hard gewerkt aan maar één doel "de farmacie" en het uitbouwen van de apotheek. Na hun dood zou in een deel van de apotheek, het Hofje Van de Sande, met de farmaceutica iets tastbaars nagelaten kunnen worden. De doelstellingen van de door hen opgerichte Stichting Van de Sande voorzag hierin.

Hofje Van de Sande

Dhr. en Mw. Van de Sande zijn inmiddels overleden. Nu, bijna drie jaar na de dood van het echtpaar, is het de hoogste tijd om van het hofje weer tot leven te brengen en een passende invulling te geven. De Stichting Van de Sande heeft het Hofje geërfd en bovendien zijn er nog vele door het echtpaar bijeengebrachte farmaceutica behouden.

Conclusie

- Door de aanwezigheid van de combinatie: kruidentuin, laboratorium en apotheek is het hofje Van de Sande de ideale vestigingsplaats voor het Laboratoriummuseum Van de Sande. Ontmanteling van elk van deze elementen zal ernstig afbreuk doen aan het cultureel erfgoed door verstoring van de organieke samenhang en uitstraling, waardoor vestiging op een andere plek (in Vlissingen) voor de werkgroep geen optie is.
- Dit museum in het hofje moet, naast de geformuleerde doelstellingen, ook gezien worden als een hommage aan de heer Van de Sande en de vele medewerkers die de afgelopen circa 120 jaar in de apotheek hebben gewerkt. Veel Vlissingers hebben de heer Van de Sande in zijn apotheek maar ook in het maatschappelijke leven gekend. In Vlissingen was en is hij nog steeds een begrip.
- Het is een unieke kans om hiermee de Kenniswerf, een project van de Gemeente Vlissingen, een etalage te bieden en daarmee hieraan een impuls te geven.
- De Stichting Vlissinger Michiel beschikt in potentie over alles wat in principe voor exploitatie van het Laboratoriummuseum Van de Sande nodig is.
- Er is een breed maatschappelijk draagvlak voor de opzet van het podium voor chemie & farmacie in Vlissingen.
- Cruciaal is de opstelling van de Stichting Van de Sande. Zij alleen, als eigenaar, kan toestemming verlenen om het hofje als podium en museum te gebruiken. Uiteraard is financiële ondersteuning van deze stichting welkom.

Museumplan

Tijdens de viering van het 100 jarig bestaan werd door aanwezigen de behoefte gevoeld om het hofje en de daar aanwezige verzameling in stand te houden. Het kinderloze echtpaar riep hiervoor de Stichting Van De Sande in het leven. Samen met Mw. Van de Sande werd door de apotheek in 2002 een plan uitgewerkt om een museum in het hofje te vestigen. Er werd advies gevraagd bij diverse instanties.

Nieuw ontwikkelingen

Het museum wil echter niet blijven stilstaan bij de geschiedenis van Apotheek Van De Sande alleen, maar kijkt ook in de toekomst. Het wil ook aandacht schenken aan de ontwikkelingen binnen de chemische industrie. Door de antropogene uitstoot van CO₂ vindt opwarming van de aarde plaats. Dit heeft gevolgen voor de traditionele industrie. Omschakeling naar groene en duurzame productiemethodes zijn noodzakelijk en vormen de uitdaging voor het bedrijfsleven. Zeeland heeft naast een internationale haven, een kerncentrale ook chemische industrie. Een topsegment van Nederlandse industrie is chemie.

Kansen voor onderwijs

Daarnaast worden studenten op de HZ University of Applied Sciences in Vlissingen 'klaargestoomd' voor een actieve loopbaan in de chemie. Industrie en educatie vormen samen een groot deel van het DNA van Vlissingen. Dit 'DNA' wordt gebundeld in de Kenniswerf, die is opgezet door de Gemeente Vlissingen om elkaar te versterken. Het Museum Van De Sande sluit daarbij aan door hiervoor een podium te bieden. Wetenschappers, studenten, toekomstige chemici en technici kunnen samen met publiek discussiëren en kennis

delen. En op deze wijze wil het Museum Van de Sande een bijdrage leveren aan de opheffing van het tekort aan technici in Nederland.

Ruimte voor overleg

Door de ruimte voor bezinning in het In Hofje Van de Sande en door de fysieke combinatie van kruidentuin, laboratorium en farmaceutica, kunnen nieuwe impulsen en belangstelling gewekt worden op het gebied van natuurkunde, biologie, scheikunde en farmacie.

Exposities

In het museum kan aandacht geschonken worden via bijvoorbeeld tijdelijke thematische exposities aan het DNA-onderzoek (van de HZ). DNA is voor een belangrijk deel opgebouwd uit suiker en fosfor, producten die in Zeeland niet onbekend zijn. Ook scheikundige elementen als koolstof, zuurstof, stikstof, waterstof, fosfor en aluminium kunnen worden belicht. (zie tabel1). Het is bijvoorbeeld mogelijk om in het laboratorium cursussen zeep en crèmes maken te organiseren en bijles te geven in exacte vakken.

Zo zijn museum en podium voor aankomende studenten en belangstellenden van alle leeftijden attractief.

Presentatie

Chemie/farmacie

Hoofddoel van de kennis van de chemie (denk aan o.a. brandstoffen, auto's, kunststoffen, elektronica, etc.) en farmacie (medicijnen) is om producten te maken die het leven veraangenamen, verlengen en verduurzamen. De schaduwzijden van deze activiteiten krijgen echter veel aandacht van de media waardoor deze blijven hangen bij het publiek.

In de presentaties wordt onder meer informatie verschaft over de achtergronden van chemie & farmacie, in dienst van mens en milieu.

Digitaal/tastbaar

Digitale informatie over chemie & farmacie is overvloedig aanwezig. In het 'echt', fysiek tastbaar, is dit veel minder toegankelijk. Chemische en farmaceutische bedrijven zijn in het algemeen voor het publiek moeilijk toegankelijk.

Het is de bedoeling om de chemie van aspirine (medicijnen), ascorbinezuur (vitamine C), sacharose (smaakstof), meekrap (rode kleurstof) en CO₂ te laten zien en 'tastbaar' te maken. Hoe met deze grondstoffen producten worden gemaakt (tabletten).

Samenhang biologie/chemie/farmacie

Het hofje heeft alles in zich: kruidentuin, laboratorium, apotheek en ontvangstruimten.

De bedoeling is om de samenhang van de vakgebieden chemie & farmacie en de rol van andere exacte vakken hierin te etaleren, zowel digitaal als fysiek (zie tabel 1).

Verleden/heden/toekomst

Vlissingen kent een rijke apothekersgeschiedenis. Apotheek Van de Sande was een van de oudste apotheken in Vlissingen en wil in de geschiedenis voortleven als museum in het hofje. Sinds 2010 is het laboratoriummuseum digitaal actief via www.laboratoriummuseum.nl. Chemie & farmacie hebben ons heden gevormd. Vlissingen heeft in deze sectoren een rijk verleden. Naast een industriële provincie is Zeeland al eeuwenlang een landbouwprovincie. Hier liggen mogelijkheden voor de biobased-economy.

De bedoeling is om het publiek aan de hand van het verleden een blik in de toekomst te gunnen, zowel in de vaste presentatie, exposities als op het podium.

Van de Sande/Oral History

Naast 'gewone' apotheek, was Van de Sande ook een van de weinige maritieme apotheken in Nederland. Documentairemaker Bert van Leerdam is bezig met een documentaire over de apotheek en apotheker Van de Sande. Naast oud-assistentes en kennissen van Van de Sande, worden ook politici en toeleveranciers geïnterviewd. *Deze documentaire kan in het hofje permanent worden getoond.*

Educatie/Evenementen

Het hofje kan worden opgenomen in de stadwandeling en kan een bijdrage leveren aan jaarlijkse nationale evenementen, zoals www.oktoberkennismaand.nl en het weekend van de wetenschap. *Het museum kan samen met onderwijsinstellingen, bedrijven en bibliotheken lokale educatieve projecten opzetten en uitvoeren.*

Tabel 1 Overzicht van de samenhang tussen scheikundige elementen en de Zeeuwse industrie en landbouw

	SCHEIKUNDIGE ELEMENTEN							MOLECULEN	
	Koolstof	Stikstof	Fosfor	Aluminium	Waterstof	Zuurstof		Lucht	Water
	C	N	P	Al	H	O		CO ₂	H ₂ O
DOW	x				x			x	x
YARA		x			x			x	x
Thermphos			x					x	x
ZALCO				x				x	x
Zeeland Re- finery	x							x	x
DELTA	x					x		x	x
Cargill	x				x			x	x
Groene plant	x	x	x		x	x		x	x
Farmacie	x	x	x	x	x	x		x	x
	Planten	naar		Geneesmiddelen					
	Suikerbiet	Suiker		Smaakstoffen					
	Meekrap	Alizarine (BASF)		Kleurstoffen					

In tabel 1 is de samenhang tussen biologie/chemie/farmacie op schematische wijze getoond waarbij de voornaamste betrokken elementen (atomen) en moleculen, die nodig zijn voor zowel de industriële producenten in de Zeeuwse regio als de groene plant, zijn weergegeven. Hierbij wordt ook aandacht geschonken aan de fotosynthese en het CO₂ (koolstofdioxide) probleem en de mogelijke relatie tot klimaatverandering.

Fotosynthese is een uitzonderlijk proces waarbij (groene, chlorofyl) planten, met behulp van zonlicht, in staat zijn om water (H₂O) en koolstofdioxide (CO₂) CHEMISCH om te zetten in glucose (C₆H₁₂O₆; druivensuiker) en zuurstof. De gevormde zuurstof heeft het leven op de aarde definitief veranderd.

Algemene chemische reactievergelijking: $6\text{CO}_2 + 6\text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6 + 6\text{O}_2$

Planten nemen het water (H₂O) op uit de bodem met hun wortels. De CO₂ en de zuurstof (O₂) worden via huidmondjes in het blad uitgewisseld. De gevormde glucose (druivensuiker) in het blad wordt verder omgezet in verbindingen als cellulose (biomassa) en zetmeel. Cellulose dient voor de stevigheid en zetmeel als reservevoedsel voor de plant.

Getailleerd inrichtingsplan is op aanvraag beschikbaar.

Locatie

Voor de vestiging van het Museum Van de Sande wordt Hofje Van de Sande (Hobeinstraat 13 t/m 25) beoogd, met uitzondering van de aangepaste woningen (nr. 27 en 29) op de hoek van de Hobeinsteeg.

Het Hofje Van de Sande is de locatie bij uitstek. De collectie is hier ontstaan en het daar aanwezige laboratorium en de kruidentuin van de apotheek zijn nog intact. Het hofje, met fraai toegangshek, wordt daarmee tevens tijdens openingsuren toeganke-

lijk voor het publiek. Tegelijk wordt door de herbestemming van het perceel verpaupering van het Rijksmonument voorkomen en onderhoud voor de komende jaren gegarandeerd.

Wat de hoofdgebouwen van de apotheek aan de Badhuisstraat betreft zien wij voorlopig geen museale rol. Wel is Stichting Vlissinger Michiel bereid mee te denken over een andere zinvolle invulling voor deze panden.

Bouwadvies

In 2012 heeft B.A.C. Bouwadvies alle bestaande bouwtekeningen geïnventariseerd. Wat betreft bouwkundige aanpassingen streven wij naar een absoluut minimum om zodoende zo veel mogelijk het originele karakter en bouwelementen te behouden.

Huur

De Stichting Vlissinger Michiel is bereid de

huur voor de eerste twee jaar op voorhand te voldoen. Als huurcontract stellen wij een nader uit te werken ROZ model-huurovereenkomst voor:

<http://www.roz.nl/nl/roz/modellen/winkelruimte>.

In het vijfde jaar wordt geëvalueerd, desgewenst samen met de Stichting Van de Sande, of en hoe de museale/educatieve invulling is geslaagd en verlenging zinvol is.

Collectie

Nadat Mw. Van de Sande de Dante-collectie en historische farmaceutische geschriften heeft overgedragen aan de Universiteit van Leiden, bestaat de resterende collectie voor het grootste deel uit de volgende deelcollecties: farmaceutica (onderverdeeld in laboratoriumvoorwerpen, meubilair en chemicaliën), huisraad, kunstvoorwerpen, vakliteratuur, archief, de complete bedrijfsadministratie. Ook de stoffering van het in- en exterieur van het hofje is behouden.

Hierdoor kan niet alleen een historisch beeld geschetst worden van de ontwikkelingen in het apothekersvak gedurende de 20^e eeuw in de oorspronkelijke context, maar ook kan de rol van de apotheker in de lokale geschiedenis worden belicht, naast de samenhang met de huidige en toekomstige chemische industrie en de daarop gerichte opleidingen.

In 2010 heeft echter een ondoordachte en overhaaste ontruiming plaatsgevonden, waar-

bij kostbare elementen uit de collectie verloren zijn gegaan. Door een snelle interventie is de resterende collectie overgenomen in particulier bezit en wordt als bruikleen beschikbaar gesteld. Door schenkingen en aankopen van particulieren, uit andere laboratoria en chemische bedrijven wordt de collectie naar behoefte aangevuld.

Ook andere collecties in museaal bezit, bijvoorbeeld het Zeeuws maritiem muZEEum en Zeeuws Museum kunnen in relatie worden gebracht met de activiteiten in het hofje en omgekeerd. Met accent op de maritieme apotheek. Zo kunnen musea op Walcheren elkaar versterken.

Kruidentuin

De vijf kruiden die in het toegangshek verwerkt zijn, kunnen de basis vormen van de nieuw in te richten kruidentuin. Daarbij kan nauw samengewerkt worden met Museum Terra Maris in Oostkapelle.

Tabel 2 OVERZICHT VAN DE DEELCOLLECTIES , Zie voor een gedetailleerd overzicht bijlage 3.

Naam	Locatie	Plaats	Omschrijving
Van de Sande	Hofje Van de Sande	Vlissingen	Objecten, inventaris
Van de Sande	Afval Energie Bedrijf	Amsterdam	1000 potten chemicaliën en krui-
Van de Sande	Universiteit	Utrecht	Deel boeken collectie
Van de Sande	Privé woning 1	Vlissingen	Balansen en documenten
Van de Sande	Privé garage 1	Vlissingen	Diverse vaten en potten
Van de Sande	City Box	Middelburg	Grote vaten en emballage
Van de Sande	BENU Apotheek	Vlissingen	Potten en documentatie
Van de Sande	Diverse particulieren	Diverse plaatsen	Diverse objecten
ZALCO	Privé garage 2	Vlissingen	Objecten en documentatie
ZALCO	ZALCO terrein	Vlissingen	Laboratoriuminventaris
Apotheek De Vrijheid	Privé woning 2	Vlissingen	Laboratoriuminventaris
Zeeland Refinery	Privé woning 1	Vlissingen	Destillatiekolom

Draagvlak

Hier een kort overzicht van het draagvlak. Zie verder in de bijlagen.

Overheid

Provincie Zeeland: Gedeputeerde De Reu is op de hoogte en wil het Hofje bezoeken.

Gemeente Vlissingen: Wethouder Van Dooren adviseert om te beginnen in het Hofje als etalage voor de Kenniswerf.
Zie bijlage 2.

Onderwijs

HZ University of Applied Sciences: Studenten afdeling Chemie hebben blauwdruk voor het Laboratoriummuseum gemaakt. Dr. A. Evenberg (HZ) is medeoprichter van de Stichting Vlissinger Michiel.

Ondernemers

Farmacie

Z-Index (onderdeel van de KNMP) heeft op verzoek van het museum onderzoek naar fosfor in geneesmiddelen om niet uitgevoerd.

Apothekers: Uit de regio, maar ook daarbuiten is hulp toegezegd.

Apothekersassistenten: Hebben hulp als vrijwilliger aangeboden.

Brocacef: Heeft hulp aangeboden en aanwezigheid van de collectie gefaciliteerd.

Chemische industrie

VNCI: (Vereniging van de Nederlandse Chemische Industrie) publiceert over de plannen.

DOW: Uitnodiging van directeur vestiging Terneuzen voor gesprek.

Jeroen Van der Veer (Oud topman Shell enz.) heeft zijn adhesie betuigd “*Een initiatief wat mij aanspreekt !!*”

Afval Energie Bedrijf Gemeente Amsterdam: Steunt het initiatief via bemiddeling van het bedrijf WastePoint Afvalbeheer B.V. De circa 1000 verpakkingen met inhoud, afkomstig van Apotheek Van de Sande, staan hier speciaal opgeslagen.

Publiek

Door middel van een petitie is de publieke belangstelling gepeild en verworven.

Ondertekenaar van de petitie voor behoud van het Hofje met museum.

Financiële middelen

Tabel 3 Exploitatie per jaar

Ruwe schatting exploitatie			
INKOMSTEN	UTGAVEN		
Stichting Vlissinger Michiel**)	25.000,00	Huur *)	12.000,00
Donateurs	1.000,00	Nuts	10.000,00
Overige sponsors	3.500,00	Exposities	5.000,00
Merchandising	500,00	Overige	3.000,00
Stichting Van De Sande	PM		
St. Moerman Promotie Vlissingen	PM		
totaal	30.000,00		30.000,00

*) Dit bedrag, € 12.000,00 correspondeert met een hypotheekbedrag van € 250.000,00 bij een rente van 4,8%

**) Een sponsor schenkt € 250.000,00 die aangewend wordt voor de exploitatie gedurende 10 jaar.

Inkomsten

De aanvragen voor bijdragen van kosten voor de inrichting zijn in voorbereiding. Daarbij zullen, met name, de fondsen die bestemd zijn voor het welzijn van Vlissingen en Vlissingers worden aangeschreven, zoals de Stichting Van De Sande en de Stichting Moerman Promotie Vlissingen. Gezien de doelstellingen van beide stichtingen verwachten we een substantiële bijdrage tijdens het eerste jaar voor de inrichting en openstelling.

Uitgaven

De overige kosten bestaan hoofdzakelijk uit:

- Vergoeding voor kosten van vrijwilligers
- Vergoeding voor kosten van stagiaires
- Aanschaf merchandising
- Transportkosten
- Administratiekosten
- Behoud en beheer van de collectie

Toelichting

Zowel het museum en het podium voor chemie & farmacie zullen gerund worden door vrijwilligers en er zijn praktijkplaatsen voor studenten, waardoor er geen loonkosten zijn. Inmiddels heeft een groot aantal vrijwilligers zich aangeboden en de HZ University of Applied Science heeft belangstelling getoond voor de inzet van studenten.

Bezoekers

De focusgroep van het museum zijn de brugklassers van heel Zeeland. Het ligt in de verwachting dat zij het museum bezoeken in zowel klassikaal verband als met (groot) ouders. Het museum richt zich op belangstellenden voor de chemie & farmacie. De promotie van de exacte vakken staat hoog in het vaandel en zal deels bepalend zijn voor de samenstelling van de bezoekers. Bezoeker van het muZEEum kunnen gratis het laboratoriummuseum bezoeken.

Door de combinatie van een interactief laboratoriummuseum en podium voor chemie en farmacie, in samenwerking met muZEEum (maritieme apotheek) en Kenniswerf is het aanbod uniek in Nederland. Er is wel een medisch-farmaceutisch museum in Delft, algemene bèta musea (Boerhave in Leiden en NE-

MO in Amsterdam). Het ligt, gezien de achtergrond, in de rede om het Laboratoriummuseum te vestigen in Vlissingen. Dit heeft ook bijkomende voordelen omdat ook de HZ University of Applied Science, SCALDA (ROC) en de Kenniswerf in Vlissingen zijn gevestigd. Daardoor zal uit de samenwerking met het onderwijs herhalingsbezoek gegenereerd worden.

In de beginperiode zal de openstelling van het museum afhankelijk zijn van beschikbare vrijwilligers, de frequentie van projectmatige ontvangsten van doelgroepen en zal de toegang van het aantal personen tegelijk gemaximaliseerd zijn. De bezoekersaantallen zijn gebaseerd op de potentie, in onderstaande tabel is weergegeven wat de verwachting is.

Tabel 4 Geschat museumbezoek per week

PERIODE	KARAKTER	AANTAL
Zondagmiddag	Open	20
Vrijdagmiddag	Afspraak/project (2 X groep van 12)	24
Woensdagmiddag	Idem	24
Zaterdagmiddag	Speciaal (verjaarsfeestje) etc.	12
Andere dagen	Speciaal / project	20
	totaal	100

Openstelling: 40 weken, 100 bezoekers per week betekent jaarlijks 4000 bezoekers.

De jaarexploitatie is begroot op € 30.000,00 (zie tabel 3). De kosten per bezoeker zijn: gemiddeld € 7,50

Tijdens het eerste jaar, de opstartfase, worden er geen entreegelden geheven. Wel zijn vrijwillige bijdragen welkom.

Tijdpad

VERLEDEN

Van 1996 tot 2010

- Initiatief Apotheek Van de Sande in samenwerking met Mw. Van de Sande.
- Voorbereiding opzet voor behoud en beheer collectie en plan van inrichting
 - o Advies door en met behulp van Zeeuws maritiem muZEEum, HZ University of Applied Sciences, prof. T. Pieters en onderzoeksbureau 't Hooft en Noorlander.

Vanaf 2010

- Opzet organisatie
 - o Oprichting Stichting Vlissinger Michiel
 - Overname door Stichting Van de Sande geschrapte doelstelling
 - Vorming museale werkgroep
 - o Advies door E. Sturkenboom (notaris bij Sauer & Oonk)
 - o Advies en ondersteuning door D. Broers (Bibliotheek Vlissingen)
 - o Opstellen museumplan en inrichtingsplan door werkgroep museum
 - o Advies voor opzet organisatie door Dhr. de Muynk (oud-directeur scheepsnieuwbouw KMS)
- Verwerving locatie.
 - o Bod van L'Escaut op beoogd perceel met oogmerk vestiging van het museum
 - o Bemiddelingspoging door J. Van der Doef (oud-burgemeester van Vlissingen)
 - o Bemiddelingspoging door L. Nonnekens (persoonlijke vriend van Dhr. en Mw. van de Sande)
- Verwerving collectie
 - o Aankoop complete inventaris aanwezig in voormalige bedrijfspanden van Apotheek Van de Sande door Dhr. drs. H.M. Snoek.
 - o Aankoop van inventaris van laboratoria, schenkingen en bruiklenen.
- Bijspijkeren van kennis vrijwillige medewerkers
 - o o.a. excursies: COVRA, Biobased Centre Europe en diverse symposia.
- Openstelling tijdelijke bezoekersruimte in Galerie Horizon (Boulevard Evertsen 10).
 - o Verbreding draagvlak door middel van petitie
- Samenwerkingsverbanden aanleggen met partners, 3-O's:
 - o Overheid (Gemeente Vlissingen, Provincie Zeeland),
 - o Ondernemers
 - o Onderwijs (HZ).

HEDEN

Najaar 2013

- Afronden museum- en inrichtingsplan.
- Start met registratie en beschrijving van de collectie.
- Aankleding van het hofje als etalage voor de Kenniswerf.
- Laboratorium geschikt maken voor gebruik.
- Schoonmaken van alle ruimten.
- Formulering snuffelstages.

TOEKOMST

Voorjaar 2014

- Hofje en exterieur beschikbaar stellen voor stadswandelingen.
- Laboratorium op afspraak toegankelijk.
- Voorbereiding inrichting expositieruimten.
- Voorbereiding en opzetten van activiteiten in samenwerking met partners.
- Inrichting kruidentuin.

Zomer 2014

- inrichting expositieruimten laboratoriummuseum:
 - o Historie Apothekers in Vlissingen.
 - o Apotheker Van de Sande.
 - o Verandering in apothekersvak gedurende 20^e eeuw.
- Inrichting podium voor chemie & farmacie
 - o 'Salon' voor kleine gezelschappen.
 - o Leslokaal voor studenten en wetenschappers.
 - o Laboratorium voor gerichte activiteiten.

Voorjaar 2015

- Openstelling laboratoriummuseum, ontvangstruimten en expositieruimten.
- Activiteiten op het podium voor chemie & farmacie in samenwerking met studenten van de HZ University of Applied Sciences en chemisch verwante bedrijven.

Najaar 2015

- Openstelling met diverse activiteiten
 - o september: deelname open monumentendag
 - o oktober: deelname wetenschapsmaand met publieksgerichte activiteiten in samenwerking met de Bibliotheek Vlissingen, studenten van de HZ University of Applied Science en chemisch verwante bedrijven.

Organisatie

Bestuur Stichting Vlissinger Michiel

Dhr. drs. H.M. Snoek, voorzitter

Mw. H. Roos-Hiestant, secretaris/penningmeester

Werkgroep:

Laboratorium Museum Van de Sande, podium voor Chemie & farmacie.

Dr D. Evenberg, biochemicus (voorzitter).

Mw. H. Roos-Hiestand, apothekersassistente

Dhr. B. Roelse, technicus voormalig ZALCO

Dhr. J. Waverijn, Arbo deskundige

Dhr. D. Broers, museoloog

Dhr. D. van der Plas, informatica/telematica

Drs H.M. Snoek, apotheker (secretaris)

Contact

tel: 0118-418229

email: hmsnoek@xs4all.nl

Www.laboratoriummuseum.nl

Arnicabloem, detail van het toegangshek van het Hofje Van de Sande

BIJLAGEN

Bijlage 1

Aanbevelingen voor vestiging van het museum in Hofje Van de Sande aan de Hobeinstraat in Vlissingen.

OVERHEID

D.J. de Reu (gedeputeerde):

“In dank ontvang gedeputeerde de Reu uw uitnodiging om mee te gaan bij het bezoek aan de voormalige Apotheek met bijbehorend hofje samen met mevrouw Alma.” (ontvangen per e-mail d.d. 12-12-2011)

NB. Mw. Dr. C. Alma-Zeestraten is algemeen directeur van de NCWI, zie verderop.

R. van Dooren (wethouder)

Ziet het project als belangrijk voor de ontwikkeling van de kenniswerf, ondersteuning voor opleiding exacte vakken en positieve waardering voor chemische en farmaceutische industrie in en rond Vlissingen.

Heeft op 13-06-2013 aan K. Hamann (directeur Bibliotheek Vlissingen) opdracht gegeven dit standpunt bij de Stichting Van de Sande te ondersteunen en deze uit te nodigen om samen de mogelijkheden te bespreken en A Tramper (Gemeentearchivaris) gevraagd het project in historisch perspectief te duiden

G E M E E N T E
VLISSINGEN

K. Hamann (directeur Bibliotheek Vlissingen)

Heeft in juli 2013 telefonisch overlegd met dhr. D. Coenraad (voorzitter Stichting Van de Sande) en stelt voor samen te praten over de mogelijkheden, zoals wethouder Van Dooren ze formuleert. Coenraad zegt toe te overleggen met zijn bestuur.

Gemeente Amsterdam, Afval Energie Bedrijf

Steunt het initiatief via bemiddeling van het bedrijf WastePoint Afvalbeheer B.V. De circa 1000 verpakkingen met inhoud afkomstig van Apotheek Van de Sande staan hier speciaal opgeslagen.

HZ University of Applied Sciences, Vlissingen

Studenten afdeling Chemie hebben met medeweten van Mw. Van de Sande in 2004 een blauwdruk voor het Laboratoriummuseum gemaakt onder begeleiding van vakdocent chemie Dr. A. Evenberg.

Scholengemeenschap Scheldemonnd, Vlissingen

- Dhr. E. Fagg (directeur)
Heeft in een persoonlijk gesprek zijn enthousiasme uitgesproken over de mogelijkheid om in het hofje ter promotie van de laboratoriumproeven door leerlingen te laten doen.
- Dhr. W. Bimmel (TOA)
Heeft zich als voorstander van het project uitgesproken en ziet samenwerking wel zitten.
- Dhr. dr. L. Jansen (oud-docent chemie)
Heeft als blijk van ondersteuning het toestel van Kipp voor de productie van CO₂ uit de collectie van de voormalige HBS Vlissingen geschonken.

Universiteit van Leiden

- Mw. dr. A.I. Bierman
Spreekt zich in 2012 bij de voorbereiding van de tentoonstelling van historische boeken die verzameld zijn door Jaap van de Sande uit als voorstander van het initiatief.

MUSEA/ARCHIEVEN/HISTORICI

Zeeuws maritiem muZEEum, Vlissingen

- Drs. W.I.M. Weber (directeur)
Zegt in 2002 aan Mw. Van de Sande-Swart medewerking toe om vanuit het museum de opzet van een collectieplan en beheersplan te ondersteunen.
- D.A. Broers (collectiebeheerder) adviseerde in 2002 bij de opzet van een collectieplan.

National Farmaceutisch Museum

Peter van den Hooff schrijft dat hij het ontzettend leuk vindt dat de Stichting Vlissinger Michiel fysieke gestalte geeft aan het museumplan

Medisch-farmaceutisch museum de Griffioen, Delft

Dhr. B.K.P. Griffioen, directeur
Zegt in juli 2013 schriftelijk zijn steun toe.

Museum Boerhaave

- Prof. Dr. D.D. Breimer (voorzitter Raad van Toezicht)
Toont zijn belangstelling en wil graag op de hoogte gehouden worden.
- Dhr. Gross
Onderstreepte begin 21^e eeuw de bijzondere collectie.

Zeeuws Archief

Mw. Dr. J.L. Kool-Blokland

Heeft grote belangstelling voor de vestiging van het museum.

Gemeentearchief Vlissingen

Ad Tramper, gemeentearchievaris

Onderschrijft de historische betekenis van apothekers voor Vlissingen door de eeuwen heen die tot nu toe niet goed is belicht en volgt de ontwikkelingen met grote belangstelling.

Historici, auteurs en historische verenigingen

Dhr. dr. D. Roos (maritiem historicus)

Toonde, als onderdeel van de historische presentatie, de relatie aan tussen de stamvader van de Vlissingse zeehelden Everstsen en de apotheek aan.

Dhr. P. van Druenen (historicus, publicist)

Schrijver van Vlissingen 700 jaar stadsrechten. Volgt de ontwikkelingen met belangstelling.

Wim Hofman (schrijver)

Heeft zijn medewerking aangeboden voor de publicatie van het dagboek van de 18^e eeuwse Vlissingse apotheker Conrad Busken (vader van Coosje Busken, die zijn apotheek had aan het Bellamypark, nu Parc Central) door de Stichting Vlissinger Michiel en volgt de ontwikkelingen van het Laboratoriummuseum.

Vereniging Vrienden van het Zeeuws maritiem muZEEum en Gemeentearchief Vlissingen

Laat bij monde van voorzitter a.i. Peter van Druenen gecharmeerd te zijn van het idee om in Vlissingen een Laboratoriummuseum op te richten en wenst de organisatie veel succes.

Experiment in samenwerking met de Sterrenwacht in Middelburg

Stichting Van de Sande

Opgericht in 2000 door J.M.H. van de Sande en echtgenote B. Van de Sande-Swart met als doel behoud van het hofje en de bijbehorende collecties. Mw. Swart wordt voorzitter. In 2002 wordt samen met Apotheek Van de Sande opdracht gegeven voor een onderzoek naar een museale inrichting en collectieplan.

- F. Hulsbergen (penningmeester)
Spreekt in de PZC van 04-05-2011 zich uit geen bezwaar te hebben tegen verhuur en vestiging van een farmaceutisch museum in het Hofje Van de Sande.
- R. Moss (secretaris)
Bevestigd op 5-10-2012 desgevraagd tijdens de opening van de tentoonstelling J.M.H. van de Sande's Bibliotheca Pharmacia - Een wandeling door de geschiedenis van de farmacie' (waarin een deel van de collectie wordt getoond) dat er plannen zijn voor de vestiging van een laboratoriummuseum in het hofje en dat de Stichting Van de Sande daartoe ooit een bouwkundig onderzoek heeft laten uitvoeren.
- D. Coenraad (voorzitter)
Verklaard op 24 mei 2013 in de PZC op de vraag of de Stichting Vlissingen in het Hofje een museum kan beginnen: "Dat kan".

FARMACIE

KNMP

- Z-Index, Nederland (onderdeel van de KNMP)
Heeft 'om niet' een onderzoek naar fosfor in geneesmiddelen uitgevoerd.
- Mw. G. Hage-Kloeze (voorlichter databeheer)
Toonde warme belangstelling en zegt alle medewerking toe.

Brocacef

Heeft na verhuizing van het apothekersbedrijf bijna drie jaar de huur voor haar rekening genomen van de ongebruikte en compleet ingerichte panden, waardoor de collectie kon worden behouden.

- Dhr. B. Hoenderdaal (facilitair manager)
Heeft persoonlijk zich sterk gemaakt voor handhaving van de combinatie collectie en hofje.
- Dhr. J. Waverijn (facilitair beheer)
Heeft tijdens de ontruiming in 2010 die onder zijn verantwoording plaatsvond, zich geconformeerd aan de doelstellingen, de ontruiming stopgezet, waardoor de rest van de collectie is behouden.

APOTHEKERS

Apotheek Campagne Kringapothek Kringapothek Campagne, Geldermalsen

Dhr. Campagne

Belde n.a.v. artikel in Pharmaceutisch Weekblad d.d. 19-07-2011 en zegt hulp toe en stelt apparatuur beschikbaar.

Dhr. J.W. van Schaik, Doorn

Zegt ook hulp en apparatuur toe

BENU De Vrijheid, Papendrecht

Schonk in 2013 compleet laboratoriuminventaris na sluiting van het bedrijf.

Dhr. B. Eefting, Goes

Stelt transportmiddel en opslag van medicijnen beschikbaar t.b.v. project in Hofje Van de Sande.

Dhr. D. Vos, Middelburg

Stelt zijn kennis beschikbaar en biedt zich aan als vrijwilliger.

Apotheek Van de Sande

- Dhr. H.M. Snoek

Na de verkoop door Van De Sande van de apotheek aan apotheker H.M. Snoek wordt in 2002 in overleg met Mw. Van de Sande-Swart een advies uitgebracht door 't Hooft en Noorlander met betrekking tot inrichting van een farmaceutisch museum in Hofje Van de Sande. Na verkoop van de apotheek aan BROCACEF in 2005 is het initiatief voor het museum neergelegd bij de Stichting Van De Sande. Een deel van de collectie is door hen in 2010 overgedragen aan de bibliotheek van de Universiteit van Leiden (UvL). Oud-apotheker H.M. Snoek is in 2011 medeoprichter van de Stichting Vlissingse Michiel om de realisatie van de voormalige doelstellingen van de Stichting Van de Sande alsnog veilig te stellen. Snoek zegt toe persoonlijk het plan gedurende vijf jaar volledig te financieren, waardoor er geen bijdrage door overheden nodig zijn bij de start.

- Dhr. O.S. Kieviet, dhr. L. Wentsel en dhr. J. Dingemans (oud-apothekers)

Stellen hun kennis beschikbaar.

- Diverse apothekersassistentes, overig personeel en oud-personeel

Hebben hulp als vrijwilliger aangeboden.

- Mw. Van de Sande-Swart

Na het bij het uitbrengen van het advies door het Zeeuws maritiem muZEEum schenkt M. van de Sande bij de opening van in 2002 van het muZEEum een bijzondere kaart van Zeeland. De kaart wordt opgenomen in de Historisch Topografische Atlas van de Gemeente Vlissingen.

Apotheek De Singel/Govert Flink

Dhr. W. Liezinga

Stelt kennis beschikbaar.

Apotheek Souburg

Dhr. K. Lasdrager

Stelt kennis beschikbaar

CHEMIE

Vereniging van de Nederlandse Chemische Industrie (VNCI)

Mw. Dr. C. Alma-Zeestraten (directeur)

"Ik ben blij om te horen dat uw initiatief goede voortgang heeft en wil graag het hofje bezoeken".

J. Van de Veer (oud-topman Shell)

"Een initiatief wat mij aanspreekt !!"

DOW, Terneuzen

Mw. D. Berghorst (Public Affairs Benelux)

"Graag wil ik bij deze even het contact leggen tussen Dow en u als initiatiefnemer van een museum voor chemie & farmacie in Vlissingen. Ik ben daarvan op de hoogte gebracht door mevrouw Alma. Ook in mijn ogen is het een mooi en kansrijk plan en ook ik denk dat het museum een aanwinst kan zijn voor Vlissingen en Zeeland. Mevrouw Alma heeft mij ook uitgelegd dat er nog wat plooien gladgestreken moeten worden om de beoogde locatie te kunnen huren. Daarom leek het ons goed u vast te laten weten dat wij als Dow graag onze steun aan het project willen uitspreken als dat zou kunnen helpen. Wellicht in een aanbevelingsbrief bijvoorbeeld. Ik begreep dat u Dieter Schnepel, directeur van Dow Terneuzen ook heeft gesproken, dus in dat opzicht is het lijntje snel te leggen.

Bij dezen dus ook mijn gegevens, zodat u via mij Dow op de hoogte kunt houden en eventueel een beroep op onze steun kunt doen".

Thermphos

- Dhr. R. de Ruiter (directeur)

Wil Hofje bezoeken

- Mw. L. van den Berg (Communication Officer)

"We zijn erg benieuwd naar de ontwikkelingen! "

Heeft daarna bezoek gebracht aan Hofje Van de Sande ter voorbereiding van bezoek door de directeur R. de Ruiter. Mw. Van den Berg Sprak zich tijdens het bezoek uit voor verdere samenwerking op gebied van promotie van chemie en exacte vakken.

ZALCO

Werkgroep ZALCO-historie wil na bezoek aan het hofje aan de slag in het Hofje medio 2012.

Na faillissement van ZALCO is in overleg met curator is een lijst ingediend voor overname van objecten van het bedrijf o.a. van het laboratorium.

Zeeland Refinery

Heeft in 2012 enkele voorwerpen uit hun laboratorium geschonken.

Symposium Chemie voor de Toekomst, Goes 2011

Ontmoeting met T. van Mierlo van de Zeeuwse Milieu Federatie en vertegenwoordigers van de Brabands-Zeeuwse Werkgeversvereniging. Beide zijn zeer belangstellend en willen op de hoogte gehouden worden.

YARA

Dhr. G. Gunter (voorlichter)

Wil graag op de hoogte worden gehouden.

Bio-Based Centre, Terneuzen

Dhr. M. van Waes en Drh. P. Bleumink

Belangstelling uitgesproken voor samenwerking. Zij zien het project als belangrijk voor Zeeland.

COVRA

Dhr. E. van Leeuwen (voorlichter)

Heeft grote belangstelling en wil op de hoogte worden gehouden

Bijlage 2

Brief van K. Hamann (directeur Bibliotheek Vlissingen)

De heer dr. M. Snoek
Boulevard Evertsen 12
4382 AD Vlissingen

Onderwerp: adhesiebetuiging initiatief educatief museum

Vlissingen, 16 augustus 2013

Geachte heer Snoek

De heer Rob van Dooren, wethouder Cultuur en Economie van gemeente Vlissingen, heeft mij verzocht contact met u te willen opnemen. Hij vraagt mij, als directeur van de gemeentelijke bibliotheek, te benadrukken dat uw streven om te komen tot een educatief museum in het Hofje aan de Hobeinstraat te Vlissingen goed in te passen is in verschillende ontwikkelingen binnen de gemeente. Daartoe is het wel belangrijk dat het Hofje in de huidige staat te gebruiken is als startlocatie. In onze ogen zou op basis van de door de heer Van de Sande opgebouwde collectie een educatief museum kunnen worden opgezet, dat een relatie legt tussen gezondheid en chemie.

De heer Van Dooren is gecharmeerd van zo'n educatief museum, omdat de gemeente tal van chemische bedrijven telt én diverse opleidingen huisvest op het domein van gezondheid én zich wil inzetten om de belangstelling voor de exacte vakken en beroepen onder de jeugd te stimuleren.

Om een dergelijk idee van een museum kans van slagen te geven, moet een businessplan uitgewerkt worden om een meer gedetailleerde invulling en de haalbaarheid daarvan in kaart te brengen. De heer Van Dooren heeft mij opdracht gegeven hieraan volledige medewerking te verlenen en daaraan geef ik graag gehoor.

Wij zijn op de hoogte van het feit dat het veilig stellen van de collectie Van de Sande en het Hofje nog alles behalve een uitgemaakte zaak is. Hopelijk zou de verdere uitwerking van de museumplannen ertoe kunnen bijdragen dat er geen ondoordachte en onomkeerbare acties plaatsvinden, die elk uitzicht op het behoud van de collectie en het publiekelijk presenteren ervan in de weg staan.

Hoogachtend,

C.A.J. Hamann
Directeur Bibliotheek Vlissingen

Bijlage 3

Lijst van objecten, overgedragen in eigendom door Brocacef aan Drs. H.M. Snoek
d.d. februari 2011

1. Kunstwerken
O.a. plaquette naam 'Hofje Van de Sande', diverse prenten (ingelijst), ingelijste antieke gebruiksvoorwerpen, bronzen portretkop op zuil, raamdecoratie, gevelsteen, smeedijzeren hekwerk, bronzen plaquettes met heiligen etc.
2. Gevelsier en verlichting
o.a. lantarens, uithangborden etc.
3. Interieurinrichting
o.a. Meubels, opslagreken, rolkasten, smeedijzeren hek in drogisterij, afdekking en sier, o.a. bank, boekenkast, vloerbedekking, dressoir, salontafel met stoelen, tuinstoelen, kantoorstoelen, kroonluchters en andere armaturen, balie, medicijnkasten, gordijnen, gifkasten etc.
4. keukenuitrusting
o.a. gasgeiser, koffiezetapparaat, aanrecht, fonteintjes etc.
5. sier- en kruidentuin en -aankleding
o.a. vijver, beplanting, molensteen etc.
6. Blusmiddelen en intercom
o.a. Brandblussers, branddouche, intercominstallatie, datagoten, etc.
7. Laboratoriummeubels, -machines en -apparaten
o.a. Zuurkasten, werkbanken, krukken, installaties, apparatuur, diverse machines etc.
8. vaatwerk
o.a. allerhande gebruiksvoorwerpen uit het laboratorium, handschoenen, keukeninventaris etc.
9. kantoorbenodigdheden en documentatie
o.a. recepten, NAW-gegevens van patiënten, receptenboeken, enveloppen, schrijfmateriaal, bedrijfsadministratie uit diverse jaren, softwarepakketten etc.
10. chemicaliën en kruiden
o.a. natuurproducten, (half)producten en grondstoffen tbv productie van medicijnen etc.
11. verpakkingsmateriaal
o.a. containers, bussen, trommels, flessen, mandflessen, pillendoosjes, poedervouwpapier etc.
12. uurwerken
o.a. klokken etc.
13. persoonlijke bezittingen
o.a. foto's, bril, archief St. Stadsherstel, geschriften, tijdschriften, wandtegels, kleding, prullaria etc.

Bijlage 4

Doelstelling Stichting Vlissinger Michiel

Het ondersteuning bieden aan het behouden van het Hofje Van de Sande door aldaar een laboratorium museum te vestigen. Met daaraan gekoppeld het beheren van een collectie farmaceutica in de vorm van voorwerpen, boeken, prenten, enz.

Voor wie bestemd

Met het Laboratorium Museum beogen we een chemisch/farmaceutisch museum met een sterk educatief karakter. Bestemd voor een ieder om zodoende meer kennis te kunnen nemen van de wereld achter de chemie & farmacie maar met name educatief gericht op de jeugd om zo doende belangstelling te wekken voor dit vakgebied. Het gebied van de exacte, bèta vakken.

Het afgelopen jaar is gebleken dat een natuurwetenschappelijk voorlichtingscentrum/museum met een chemisch-farmaceutische invalshoek een vrij uniek concept is, maar goed aansluit bij andere soortgelijke instellingen:

NEDERLAND:

www.e-nemo.nl
www.continium.nl
www.vrienden-evoluon.org
www.museumboerhaave.nl
www.teylersmuseum.eu
www.griffioen.biz
www.farmaceutischmuseum.nl
www.kringbenelux.eu
www.apothekersmuseumkisters.nl

DUITSLAND:

www.deutsches-apotheken-museum.de

Voor de verbouwing van dit museum in Heidelberg was apotheker Van de Sande de enige sponsor uit Nederland. Zijn naam is aldaar op een plaquette vermeld.

ITALIE:

www.vallediledro.com/lang/NL/pagine/dettaglio/7/54.html

USA:

www.nysci.org

Bijlage 5

Middelburg, 20-7-2002

De oude Apotheek (werktitel), eerste voorlopige rapportage.

Inleiding

Naar aanleiding van de vraag van de opdrachtgevers, de apothekers M.Snoek en O.S. Kieviet, te onderzoeken wat er gedaan kan worden met de collectie van de apotheek Van de Sande in Vlissingen hebben de adviseurs D. Noorlander en W. 't Hooft een begin gemaakt met het onderzoek, dat tot een definitieve advisering moet leiden.

De materie is complex. In de collectie bevinden zich niet alleen voorwerpen met historische waarde, die aangemerkt kunnen worden als cultureel erfgoed, er is ook een uiterst interessant archief. Bovendien bevindt zich een wetenschappelijke bibliotheek, bijeen verzameld door de apotheker Jacob M. H. van de Sande, onder gebracht in de Stichting Van de Sande in het huis Landfort te Gendringen.

Op museaal gebied bestaat de Stichting Medisch Farmaceutisch Museum te Delft, een particulier initiatief, op verzoek toegankelijk voor publiek, met een presentatie van onder meer farmaceutische voorwerpen. Daarnaast bevinden zich in de collectie van het Boerhaave Museum te Leiden op dit gebied voorwerpen, die in de vaste presentatie zijn opgenomen.

In Vlissingen bevinden zich in de collectie van het (voormalig) stedelijk museum enkele vroege apothekerspotten.

Behalve het archief van de apotheek Van de Sande, dat in gevolge de Privacywetgeving en het omgaan met patientengegevens in feite al vernietigd had moeten zijn, zal ook de verzameling poeders en pillen aangemerkt kunnen worden als chemisch afval. Zou er echter voor een museale aanpak worden gekozen, dan zijn er uitzonderingsregels voorhanden.

Aanpak

De adviseurs Noorlander en 't Hooft hebben aan het begin van hun onderzoek, na oriënterende gesprekken met de opdrachtgevers en met mevrouw Van de Sande, een bezoek gerbacht aan de bibliotheek van de heer en mevrouw Van de Sande in het Huis Landfort in Gendringen en aan het museum de Griffioen te Delft. Voorts hebben er gesprekken plaatsgevonden met de Inspectie Cultuurbezit te 's Gravenhage en met de directie van het Boerhaave Museum te Leiden. Noorlander heeft zich verdiept via de KNMG in de privacywetgeving. De statuten van de reeds bestaande Stichting Van de Sande zijn bestudeerd om te bezien of deze stichting eventueel uitgebreid kan worden om de collectie de gewenste juridische status te geven.

Voorlopig advies.

Op dit moment is er een scala aan mogelijkheden. De adviseurs zullen dan ook zelf geen keuze maken, maar aan de opdrachtgevers een drietal opties voorleggen, waarvan een of meer opties nader kunnen worden uitgewerkt.

Optie 1

Het archief wordt conform de wet op de privacy vernietigd. Overbrenging naar het Zeeuws Archief is op grond van deze wet niet mogelijk. Daarmee gaat een schat aan historische gegevens verloren. Dat is op z'n zachtst gezegd jammer. Alternatieven als behoud in eigen beheer en inventarisatie zijn nog niet onderzocht.

De chemicaliën worden vernietigd. Daarmee verdwijnt een overzicht van ontwikkeling in medicijngebruik en vervaardiging van de laatste vijftig jaar. Ook jammer, maar misschien niet te vermijden.

Het overige deel van de collectie wordt uitgezocht, geïnventariseerd en naar believen tentoongesteld of in bruikleen gegeven. Verkoop behoort tot de mogelijkheden.

Optie 2

Er wordt voor de hele collectie een goede depotoplossing gezocht. Reeds bestaande instellingen mogen gebruik maken van de collectie voor het samenstellen van tentoonstellingen. Dat bespaart een museale staf. Er is slechts een depotbeheerder nodig. De gehele collectie moet in dit geval ook worden geïnventariseerd. Definitieve beslissingen worden tot een nader te bepalen tijdstip uitgesteld.

Optie 3

In het Van de Sande hofje wordt het nog bestaande laboratorium ingericht met een aantrekkelijke presentatie, die men van buiten af goed kan zien. Het hofje wordt opgenomen in een stadswandeling door Vlissingen en de bezoeker kan zo genieten van deze "kijkdoos". Het is denkbaar dat Vlissingen nog meer van deze "kijkdozen" in een wandeling wil opnemen. Ook in deze optie blijft de personele component beperkt. Het verhaal van de apotheek Van de Sande als "zeevarend vulstation voor medicijnen" wordt met een representatieve greep uit de collectie aangeboden aan het nieuwe maritiem Museum te Vlissingen.

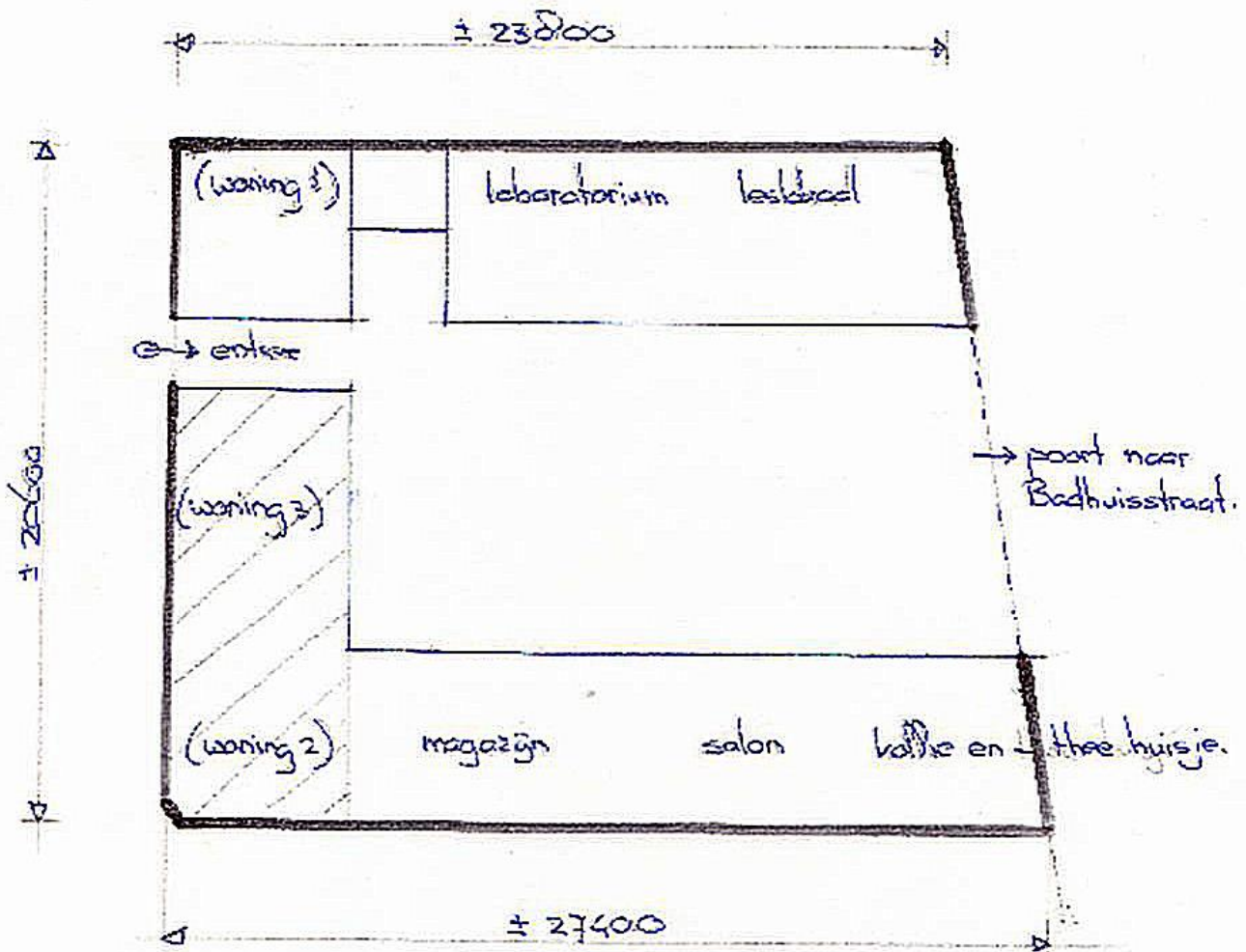
Optie 4

Het van de Sande hofje omtoveren tot een professioneel museum. Daarvoor is vooral een garantie voor de toekomst nodig. (Wat gebeurt er met het museum de Griffioen in Delft als de huidige eigenaars/beheerders er niet meer zijn?) Bovendien rijst de vraag of de collectie

Vanzelfsprekend zijn er combinaties mogelijk.

Voor de adviseurs tot een definitieve advieskeuze kunnen komen, zullen de opdrachtgevers duidelijkheid moeten verschaffen welke weg nader moet worden onderzocht. De museale benadering opent wel wegen om vernietiging te voorkomen. Dat hoeft niet perse te leiden tot de exploitatie van een eigen museum, dat kan ook anders. Er leiden meer wegen tot behoud, zonder dat de corebusiness van de apotheek Van de Sande met een nieuwe taak wordt uitgebreid, terwijl er toch een stukje Vlissingse geschiedenis bewaard blijft.

Voorstel voor inrichting

- * Principe schets vormgeving Halje van de Sande Hobbeinstraat 13 1/m 29
Schaal 1:200
- * Gearceerd gedeelte niet voor de verhuur (wel optie!)
- * Juiste indeling en functie omschrijving vertrekken volgt na een definitieve inmeting opzetten tekening.

BIJLAGE 7

De heer dr. M. Snoek
Boulevard Evertsen 12
4382 AD Vlissingen

Farmacie en chemie in historisch perspectief in relatie met Vlissingen
Dat wat 'Bijzonder Vlissingen' genoemd kan worden, is waard om het te behouden. De geschiedenis van de farmacie en chemie zou ik zeker onder deze noemer willen scharen. Als daar faciliteiten voor beschikbaar komen en daardoor voorwerpen of bronnen bewaard/beheerd kunnen worden, die dit 'Bijzonder Vlissingen' ondersteunen, dan kan dat vanuit m'n functie als gemeentearchivaris rekenen op mijn sympathie.

Het gemeentearchief van Vlissingen is in het bezit van een kopie van het dagboek van Conrad Busken, apotheker in Vlissingen en de vader van Coosje Busken. Hierin beschrijft hij nauwkeurig zijn wijze van werken met behulp van de beschikbare kennis van die tijd. Dit dagboek is uniek te noemen in zijn soort. Het vertelt eigenlijk het verhaal van de farmacie van de 18e eeuw met Vlissingen als decor. Samen met de chirurgijns en de medic. doctores maakten apothekers de medische stand uit van de stad. Bij de farmacie speelde kennis al vroeg een rol, meer dan bij andere gilden die vaak meer op kunde waren gericht. Iemand die in de 18e eeuw kennis en kunde uitstekend wist te vertalen en in de praktijk te brengen is de arts David Henri Gallandat. Zijn tijd vooruit en typisch een kind van de Verlichting te noemen. Farmacie speelde ook zeker een rol in de maritieme geschiedenis van de stad. Bijvoorbeeld het werk van de chirurgijn aan boord van een schip. Een dergelijk persoon moest eerst een soort examen afleggen bij de stadsmedicus, waarbij de apotheker zich vervolgens bemoeide met de medicijnkist die mee ging aan boord. Zo'n medicijnkist kon zeer uitgebreid zijn. Veel hierover is nog onbekend.

Ook de chemische industrie is voor de stad altijd van belang geweest. Zoals bijvoorbeeld Hoechst in Vlissingen-Oost en petrochemische bedrijven in de binnen- en buitenhaven. Ook De Schelde leverde bijvoorbeeld destilleerketels aan chemische bedrijven en had een accufabriek in bedrijf, ingezet bij de bouw van onderzeeërs.

Het is bovendien goed in een stad waarbij alles om het maritieme draait, ook de geschiedenis van een andere zijde te belichten. Het is bovendien verstandig om voort te bouwen op in het verleden opgedane kennis.

A.C. Tramper MA
Gemeentearchivaris

Vlissingen, 20 augustus 2013

Bijlage 8

Petitie voor behoud van het hofje met museum door gezamenlijk optreden van de Stichting Vlissinger Michiel en Stichting Van de Sande en resultaten in aantallen.

Van Vlissingen door Vlissingen!

PETITIE HET VAN DE SANDE MUSEUM IN VLISSINGEN

Binnenkort kunnen we met z'n allen terug naar de vertrouwde apotheek Van de Sande aan de Badhuisstraat. Over een paar maanden loopt de huur af en kan de droom van de heer Van de Sande eindelijk in vervulling gaan.

Zijn hele leven heeft hij zijn spullen bewaard met de bedoeling om die na zijn dood niet verloren te laten gaan en tentoon te stellen in het Hofje aan de Hobeinstraat. Zijn oude apotheek kan zo gaan dienen als museum voor de nieuwe generaties.

Zo heeft hij een indrukwekkend laboratorium achter gelaten. Dit is nog in originele staat te vinden in een van de huisjes van het Hofje. Verder zijn er nog talloze attributen die dit museum tot een soort Harry Potter-achtig geheel maken: Uniek in Nederland en een fantastische trekpleister voor Vlissingen.

Om dit doel te realiseren is de Stichting Van de Sande opgericht.

De opvolger van de heer Van de Sande, de heer H.M. Snoek heeft een groot deel van het erfgoed veiliggesteld en is bereid om dit ook aan het museum te schenken. Kortom: De gebouwen zijn er, het geld is er en de spullen zijn er!

Toch kunnen wij uw hulp goed gebruiken! Maar hoe?

Door bijvoorbeeld uw herinnering aan de heer of mevrouw Van de Sande op te schrijven, spulletjes en foto's beschikbaar te stellen, of door gewoon deze petitie te ondertekenen en daarmee duidelijk te maken dat u het ziet zitten dat er zo'n uniek museum in Vlissingen komt.

DE STICHTING VAN DE SANDE MOET SAMEN MET DE STICHTING VLISSINGER MICHEL HET HOFJE VOOR HET NAGESLACHT BEWAREN

Wij willen met z'n allen de Stichting Van de Sande helpen om de droom van onze apotheker uit te laten komen!

Teken deze petitie en laat merken dat u het belangrijk vindt.

..... (handtekening) naam:

datum: straat+huisnr:

plaats:

Deze petitie graag inleveren bij:

1. Het Actiecentrum Van de Sande, Boulevard Evertsen 10, 4382 AD Vlissingen
2. Sneldrukkerij.com, Sint Jacobsstraat 3 of Kleine Markt 5
3. Per post, naar het Actiecentrum. Graag in een envelop en voldoende gefrankeerd.

U kunt deze petitie ook digitaal indienen, ga naar www.vlissingermichiel.nl

Rapport: Social Media Campagne Actie Van de Sande.

Betreft: Real Time resultaten, onderzocht door Shinemark.

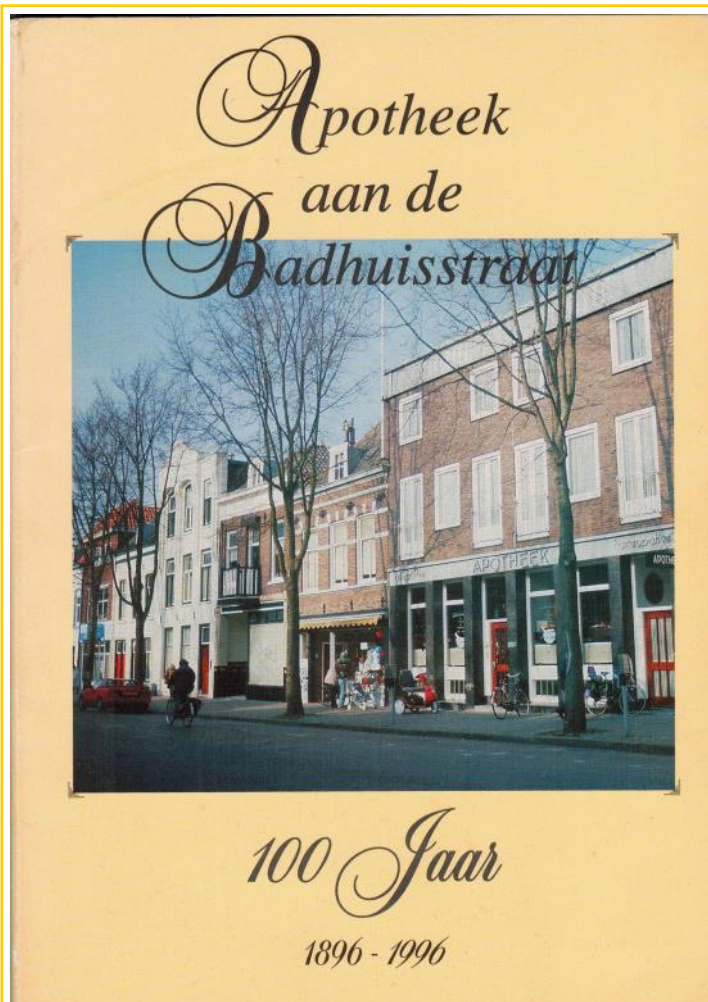
Alle resultaten zijn online op te roepen die tijdens de actie zijn gerealiseerd.

Hierbij kan men de gegevens analyseren middels de transparante statistieken.

Overzicht van uitgebrachte stemmen:

Op papier in geleverd	180
Online petitie 24.nl (op website doorlink)	136 online stemmen. Tevens zijn er 85 reacties achtergelaten.
www.petitites.nl	56 online stemmen
Facebook Stichting Vlissinger Michiel	Stemmen voor: (antwoorden, likes en online bevestiging): 638 stuks Via de facebookpagina is real time informatie te raadplegen gedurende de online actie periode.
Twitter	
Linkedin	2

Kaft van boekje 100 jaar Apotheek aan de Badhuisstraat

Omslag van catalogus bij de
tentoonstelling in de
Universiteitsbibliotheek Leiden
5 oktober 2012

